

Miszlivetz Ferenc

Dogma és törődés: új utakon az építészet?

A Tér// Erő II. Építészeti Nemzeti Szalon megnyitására, 2019 április 25-én

Szegő György arra kért, hogy nyissam meg a II. Nemzeti Építész Szalont.

A lenyűgözően gazdag és sokrétű kiállítás részben megfogalmazott, részben rejtett kérdése közösség, egyén és építészet viszonya a jelenben és a jövőben. A közösség kérdései nagy átalakulások idején különösen izgalmasak. Ahogy a katalógus bevezetője fogalmaz, a mostani Szalon tükre annak a globális átalakulásnak, amit szokás nagy széthullásnak, hidra-fejű válságnak vagy Nagy Interregnumnak is nevezni, ahol a régi már nem érvényes, az új pedig még nem tudott kibontakozni. Hankiss Elemérrel a Bizonytalanság új korszakának neveztük el, ahol bevált fogalmaink érvényüket veszítik, korábbi bizonyosságaink kétértelműségekkel foszlanak, ahol az új gondolatok megfogalmazásához új nyelvre és szókincsre van szükségünk.

Létezésünk szűkebb és tágabb kerete: Közép-Európa

1989-től Közép-Európára társadalmi és politikai értelemben új korszak köszöntött, azt gondoltuk, ez a megérdemelt szabadság korszaka. Az első és második világháború perspektíva-vesztései után újra tágasabb lett a tér – a szó mindenfajta értelmében. Elgondolkodtató, hogy megfelelően tudunk-e, s főként tudunk-e a jövőben mozogni ebben a tágasabb térben, vagy divathullámok megkésett lovasaiként igyekszünk csupán a felszínen maradni.

A Szabadság félelmetes, legtöbben félünk is tőle. Meg kell fizetni érte: a Szabadságnak ára van.

Ebben az új, anarchikus-kaotikus világállapotban, amikor a világrendszer már nem képes visszatérni egyensúlyi állapotába, új tér nyílik a korábban periferiális szereplők számára, immár globális dimenziókban. Kérdés, hogy 30 év botladozásai után képesek vagyunk-e, elkezdhetjük-e felmutatni tágabb és szűkebb hazánk, Közép-Európa perspektíváit magunknak és a világnak. Képesek vagyunk-e létrehozni, ha tetszik, felépíteni a 21. század helyi közösségeit? Az emberi közösségek képessége a külső és belső együttműködésre és szolidaritásra minden nagy átalakulás sikerének kulcskérdése. Nem véletlen, hogy a mindennapi emberi tevékenység legkézzelfoghatóbb, ugyanakkor

leginkább spirituális formája, az építészet művelői keresik legmeggyőzőbben és legérzékenyebben az új válaszokat.

Dogmák alkonya

Az elmúlt bő negyedszázad alatt nagyon sok mindennek vége lett – legalábbis a közbeszédet uraló jóslatok szerint: a történelemnek, a szocializmusnak és kommunizmusnak, a neoliberalizmusnak/szabad piacnak, az építészetnek, legújabban a demokráciának és a nyugati civilizációnak, *nota bene* az Európai Uniónak etc. A vészharangokat legtöbbször az ijedtség, a csömör, vagy éppen az újrakezdés, megújulás vágya kongatja. Aminek vége van, az általában a dogmatikus hit valamilyen, sokáig általános érvényűnek tetsző eszmében, ideológiában, teorémában. Az egyenlőség elvében, egy nemzet megmentésében, a társadalom felemelésében, a szabad versenyen alapuló fejlődésben, a technika és tudomány végső megoldásaiban etc.

Szerencsénkre a legveszélyesebb dogmáiból kigyógyulóban van az emberiség, Európa magja kihűlt tűzhányó – de mindez sajnos nem jelenti, hogy ne kellene tovább vergődnünk régi dogmáink hálójában.

A '90-es évek elején világhíres tervezők az építészet végéről tanakodva („*Új pillanat az építészetben*”) – érzékelve a kiürülést, a megrendelők által definiált kényszerpályákat –, új programot és kiutat keresve eljutottak a komplexitás fogalmáig. Olyan építészetet vizionáltak, ami a meghatározhatatlannal is foglalkozik, aminek transzcendens dimenziói is vannak. Mindennek a lényege, mondták, nem az, hogy mindezt elmagyarázzuk, hanem hogy felfedezzük (Thom Mayne, Wolf Prix, Zaha Hadid). Korszakunk az egymást érő újrafelfedezések, újradefiniálások korszaka, a „Találjuk ki!” világa, a dogmák alkonya. Félelmetes és felszabadító. A veszélyek megsokszorozódása az alkotókat önvizsgálatra készíti, előtérbe kerül az igény és a törekvés a társadalmi hasznosságra és legitimációra. A megrendelő egyre inkább a válságba sodort társadalom, ma már a nagy befektetők, mecénások is a társadalmi felelősség vállalás nyelvét próbálják beszélni (ami nem azonos annak gyakorlatával). A megdönthetetlenek hitt dogmákkal szemben előtérbe kerültek a közösség igényei, a fennmaradás, az alkalmazkodás, a reziliencia szempontjai. Egy újfajta, átfogóbb szolidaritás, törődés van kibontakozóban. A doktrínák hiteltelenedése mellett ebben nyilván szerepet játszik a túlélési ösztön és előrelátási képességeink megnövekedése. Ez a törődés belső indíttatású, a felismeréseinken alapul, nem az államszocialista vagy a jóléti

állam felülről jövő gondoskodása, vagy egyéb ideológiai indíttatású jótékonykodás.

Törődés és közösségi építészet – a Creative Commons megjelenése

A most nyíló Építészeti Szalon bőven kínálja az újrafogalmazott közösségi szerepvállalás meggyőző példáit. Új, üdítő elem a kiállítótérben a nyíltan vállalt közösségi tudatosság, a tervező és a helyi közösség kölcsönös felelőssége a természeti és épített környezetért, ami jó eséllyel hosszú távon is kulturális örökségünk részévé válik. Erős hozzáadott érték a szolidaritás explicit jelentkezése, a kesztyű felvétele a természeti, gazdasági, társadalmi rombolás és pusztítás erőivel szemben, amelyek sajnos gyakran egymás kezére játszanak.

Hogy a végeken kezdjük: ilyen Vadász Orsolyáék ghánai szociális óvodája-iskolája, a Csoma Szobája projekt Tibetben, Herczeg Ágnesék fürdő- és közösségépítő kalákamozgalma Erdélyben, Pozsár Péterék Hello Woodja – ami remélhetőleg az Európa Kulturális Főváros pályázat keretében a Balatonfelvidéket is segít felvinni a globális és európai radar képernyőjére –, a debreceni Szárítóműhely, a fogyatékkal élő gyermekek perbáli építőtáborai, a soproni ÉpítészInvázió inspiratív szemináriumai, a helyi társadalom bevonásával készült Teleki téri rehabilitáció, az orfűi Fészek-program, az elhanyagolt kis tavat közösségi térré varázsoló körkörös stég Kapuvárott, az erdélyi hídépítés kalákában, a markóci közösségi gyümölcsfeldolgozó, a MOME Ecolab Felhőgyára Bódvalenkén, a főként roma kisebbséget foglalkoztató-összekapcsoló monori brikettszárító, a munkát és feltöltődést egyetlen flow-ban egyesítő Prezi élményirodája, az építészetet az oktatással kreatív újszerűséggel összekötő projektek etc.

Ezekben a megvalósulóban lévő, folytatólagos kezdeményezésekben – Plesz Antal szellemiségét követve – a Miskolci Építész Műhely hagyományában szétválaszthatatlanul egybefonódik a közösségépítés az oktatással, a tanulással, a társadalmi felelősségvállalással és egy újfajta, mifelénk még kevéssé elterjedt szolidaritással.

De ugyanez a közösség-élmény, törődés, szolidaritás és gyógyítási szándék árad a pannonhalmi Szent Imre-hegyre álmodott kápolnából és Jankovics Tibor badacsonyi Szent István kápolnájából, a felújított templomokból (Debrecen-Józsa), az erzsébetvárosi gettó emlékfalából, vagy a volt tokaji szénbánya helyén tátongó űrt betöltő zenei-művészeti arénából.

Alkotóművészetek örök belső feszültsége: az individuális a közösséggel szemben

Ez a feszültség feltehetően sohasem fog megszűnni, a hangsúlyok és arányok azonban eltolódhatnak. Most is egy ilyen hangsúly eltolódás folyamatában vagyunk, de figyelniük kell rá, hogy a társadalmi igény és annak felismerése ne váljék dogmává. A törődésnek az alkotó és a befogadó egyéni meghatározottságára is ügyelnie kell. Az egyéni vágyakat, félelmeket, a szorongást a haláltól, az elmúlástól, az élet értelmetlenségétől túl sokáig hagyták figyelmen kívül a társadalomtudományok és a rájuk épülő közpolitikák. Hankiss Elemér talán legnagyobb tudományos tette a társadalomtudományok egzisztencializálására tett erőfeszítése volt. Az állam, a piac, a pénz dogmái, a technikai forradalmak elembertelenítési kísérletei által magát meghatározni nem engedő szabad építőművészet – ahogyan általában a szabad gondolkodás – nem hagyhatja figyelmen kívül az individualitás szempontját, együtt kell élnie ezzel a remélhetőleg megtermékenyítő belső feszültséggel.

A közösségi gondolkodás és a társadalmi törődés előtérbe kerülése az építészetben nem csupán izgalmas és pezsdítő fejlemény, de számos pozitív, nem kalkulált eredménye is lehet – elsősorban a városok által kínált sűrű társadalmi és épített örökség tereire és a bennük élőkre gondolhatunk. Arra a számos stagnáló, vagy kiürülőben lévő kis- és középvárosra, elhanyagolt településre, vagy akár mikrorégióra, amelyek már csak átfogóbb, integrált fejlesztési-tervezési szemlélet segítségével tölthetők meg újra élettel és a fenntartáshoz szükséges dinamizmussal. Mindez elvezethet a sok évszázados főváros–vidék viszony kiegyensúlyozódásához, egy alulról és belülről demokratizálódó, békésebb és együttműködőbb társadalom kialakulásához.

A városok – különösen a történelmi városrészek – gyakran sűrű társadalmi terek. Beszédesek, ha képesek vagyunk megszólítani őket. Elmondják, ami volt, ami lehetett volna, és talán azt is, ami még lehetséges. Az elmélyült ihletettség helyszíneivé válhatnak, ahol szárnyal az inspiráció, ha képesek vagyunk megérteni őket. És ezt a képességünket leginkább az építészet új útjant járó, társadalmi terekben gondolkodó építészgenerációk teremthetik meg számunkra. Így kapcsolódhat össze a konkrét és precíz tudás a még meghatározhatatlannal, kulturális (vagy inkább interkulturális) örökségünk felfedezése komplex identitásunk megerősödésével.

Ezért vagyok hálás, hogy itt lehetek, Önök pedig büszkék lehetnek a Szalonra. Szalonok nélkül a városok mit sem érnek: múzeumokká válnak. Félelmetes, de izgalmas új szabadságunk kicsi, de táguló köreire jótékony hatással lehet a Szalonok friss levegője – felhőkön innen és túl.

Ennyi szellemi gyúanyaggal csínján kell bánni – óvatosan, okosan, körültekintően. Továbbgondolásuk, alkalmazásuk, a tervek továbbfejlesztése, kritikus újragondolása nagy múltú Szalonok kompetenciáját igényli.

A tér fizikai értelemben adott. Perspektíváink tágulóban. Arányérzékünk még javulhatna, de talán jó úton járunk.

A termekben szikrázik a tehetség, a kreativitás és az igény az együttes teremtésre.